

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α. ΓΑΛΙΤΗ, Δ. Θ.

ΕΡΕΥΝΗΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΑΙ ΠΕΡΙ ΚΛΗΡΟΥ ΙΔΕΑΙ ΤΟΥ ΚΟΡΑΗ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ 1960

Ε.Υ.Δ. της Κ.τ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α. ΓΑΛΙΤΗ, Δ. Θ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝΔΡΕΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΑΙ ΠΕΡΙ ΚΛΗΡΟΥ
ΙΔΕΑΙ ΤΟΥ ΚΟΡΑΗ

(ΑΝΑΤΥΠΟΝ ΕΚ ΤΟΥ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ «ΕΚΚΛΗΣΙΑ» ΛΖ' 1960)

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ 1960

Ε.Υ.Δ. της Κ.τ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΑΙ ΠΕΡΙ ΚΛΗΡΟΥ ΙΔΕΑΙ ΤΟΥ ΚΟΡΑΗ

Ὁ Κοραῆς ὑπῆρξεν ἀναμφιβόλως εἰς τῶν μεγίστων διδασκάλων τοῦ Γένους, ἴσως ὁ μέγιστος, διακρινόμενος ἐπὶ εὐρυτάτῃ παιδείᾳ συνδεδυασμένη μετὰ βαθυτάτης εὐσεβείας¹. Τοῦτο μαρτυροῦσι καὶ αἱ δεκάδες τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ, κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν ὁποίων συναντᾶ τις ἀνὰ πᾶν βῆμα δείγματα εὐσεβείας καὶ φιλοπατρίας καὶ θαυμάζει τὴν εὐρυμάθειαν τοῦ ἀνδρός.

Φιλολόγος καὶ παιδαγωγὸς ἄριστος ὁ πατὴρ τῆς νεωτέρας Ἑλληνικῆς φιλολογίας², ἦτο γνωστὸς καθ' ἅπασαν τὴν Εὐρώπην διὰ τὴν κριτικὴν καὶ ἐρμηνευτικὴν του ὀξύνοϊαν καὶ τὴν διόρθωσιν καὶ ἔκδοσιν Ἑλληνικῶν κειμένων. Τρὶς προσεφέρθη αὐτῷ καθηγητικὴ ἔδρα εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Παρισίων³ καὶ τρὶς ἀπέρριψεν οὗτος τὴν προσφορὰν ταύτην, ἵνα ἀφιερῶσθαι ὅλας τὰς δυνάμεις του εἰς τὴν ἀνάστασιν τοῦ Γένους. Καὶ πράγματι ὁ Κοραῆς ἠγωνίσθη μετ' ἀκαταμαχῆτου ζήλου, ἵνα δείξῃ εἰς τὸν Ἑλληνικὸν λαὸν τὴν ὁδὸν τῆς ἀρετῆς, ἵνα διδάξῃ αὐτὸν τί δέον νὰ πράττῃ καὶ τί νὰ ἀποφεύγῃ, ἠργάσθη διὰ τὴν θεμελίωσιν τοῦ «νέου πολιτισμοῦ», ὡς ἔλεγε, τοῦ πολιτισμοῦ ὅστις θὰ ἤρχιζε μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος.

Ὡς βᾶσιν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ ὡς μοναδικὸν μέσον πρὸς διαφύλαξιν τῆς ἀποκτηθησομένης ἐλευθερίας, ἔθετεν ὁ Κοραῆς τὴν Παιδείαν. Τὴν Παιδείαν δὲ ἠννῶει ὕχι ὡς συσσώρευσιν γνώσεων, ἀλλὰ πρὸ παντὸς ὡς ψυχικὴν καλλιέργειαν, ὡς ἀγωγὴν

1. Ἡ ὑπό τινων ἀμφισβήτησις τῆς εὐσεβείας τοῦ ἀνδρός εἶναι τελείως ἀστήρικτος, ἰδὲ κατωτ.

2. Ν. Βέης, ἐν Κοραῆ, Ἐκλεκταὶ σελίδες, σελ. 5.

3. Τοῦτο εἶναι ἐν μόνον δείγμα τῆς ἐκτιμήσεως τῆς ἀπῆλauen ὁ Κοραῆς ἐν τῇ δύσει, ἐνθα ὠνομάσθη «Ὁ Ἕλληνας Φραγκλῆνος» G. J. L. Iken Hellenion, Leipzig 1822 σελ. 233.

πρὸς τὴν ἀρετὴν. «Πᾶσα ἐπιστήμη χωριζομένη... ἀρετῆς, πανουργία, οὐ σοφία φαίνεται»⁴.

Καὶ τῆς παιδείας αὐτῆς ὑπηρέτας καὶ τῆς νέας κοινωνίας, τῆς κοινωνίας τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἀρετῆς δημιουργοὺς καὶ στυλοβάτας ἐθεώρει ὁ Κοραῆς τὸν διδάσκαλον καὶ τὸν ἱερέα⁵.

Καὶ περὶ μὲν τὰς παιδαγωγικὰς τοῦ Κοραῆ ἀρχὰς ἐν λεπτομερείᾳ, δὲν εἶναι τοῦ παρόντος νὰ ἀσχοληθῶμεν. Θὰ ἤξιζεν ὅμως τὸν κόπον νὰ ἐκτεθῶσιν αἱ εἰς τὸν ἕτερον στυλοβάτην τῆς κοινωνίας, τὸν κληρικόν, ἀφορῶσαι γινῶμαι αὐτοῦ, γινῶμαι προερχόμεναι ἐκ βαθυτάτης γνώσεως τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἀγνοῦ υἱικοῦ ἐνδιαφέροντος διὰ τὴν ἀνόρθωσιν καὶ τὸ μεγαλεῖον τῆς Ἐκκλησίας.

Σπουδαιότης τῆς ἀποστολῆς τοῦ κλήρου.

«Ὁ ἱερὸς ἡμῶν κληρὸς», λέγει ὁ Κοραῆς, «πολὺ δύναται νὰ συνεργήσῃ εἰς τὴν θεραπείαν τῆς Ἑλλάδος καὶ μάλιστα, ὅσοι ἐκ τῶν ἱερέων μετέχουν ὀπωσοῦν σοφίας προγονικῆς καὶ γνωρίζουν ἀκριβῶς τὴν Χριστιανικὴν παιδείαν, ἣτις δὲν εἶναι ἄλλη παρὰ «ἡ ἐν δικαιοσύνῃ παιδεία». Οἱ τοιοῦτοι ἐμποροῦν νὰ κατορθώσουν τὴν θεραπείαν τόσον εὐκολώτερα, ὅσον κρατοῦν αὐτοὶ τὰ ὄργανα τῆς θεραπείας εἰς τὰς χεῖρας των, τὴν ἐπ' ἐκκλησίας κήρυξιν καὶ ἐξήγησιν τοῦ Εὐαγγελίου. Καὶ οἱ τοιοῦτοι ἐξηγηταὶ τοῦ Εὐαγγελίου χρεωστοῦν πρὸ πάντων νὰ πολεμῶσιν ἀκαταπαύστως τὰς δεισιδαιμονίας, νὰ διδάσκωσι καθ' ἡμέραν τὸν λαὸν νὰ μὴ προσμένῃ τὴν σωτηρίαν του μήτ' ἀπὸ μακρὰς ἀκολουθίας καὶ προσευχάς, μήτ' ἀπὸ μακρὰς νηστείας, ἀλλ' ἀπὸ τὴν πλήρωσιν τῆς διδασκομένης ἀπὸ τὸν Χριστὸν ἀδελφικῆς ἰσότητος, ἀγάπης, εἰρήνης, δικαιοσύνης, ἰσοπολιτείας. "Ὅτι

4. Πρβλ. Ἄτακτα 2 ριέ'.

5. Περὶ παιδείας καὶ Ἐκκλησίας πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ Ἄτ. 1 μα'.

παράλειψις εὐλογος ἀκολουθίας ἢ νηστείας εἶναι συγχωρημένη, ἀλλὰ νὰ ὑβρίση, νὰ λυπήση, νὰ καταφρονήση, εἰς ἓνα λόγον νὰ ἀδικήση τὸν ἀδελφόν του, δὲν συγχωρεῖται κατ' οὐδένα τρόπον· ὅτι ὁ ἀληθῆς Χριστιανισμὸς εἶναι πνεῦμα καὶ ἀλήθεια καὶ ὅτι οἱ ἐπαγγελλόμενοι αὐτὸν χρεωστοῦσι νὰ λατρεύωσι τὸν Θεὸν μὲ πνεῦμα καὶ ἀλήθειαν»⁶.

«Μόνη ἡ Παιδεία», γράφει ἀλλαχοῦ, «δύναται νὰ θεραπεύσῃ τὰς λογικὰς ἀρρωστίας τοῦ κοινοῦ λαοῦ καὶ παρὰ τοὺς ἱερωμένους.... ἰατροὶ ἄλλοι προσφυέστεροι δὲν εὐρίσκονται»⁷. Τοιαύτην σ π ο υ δ α ι ὅ τ η τ α ἀποδίδει ὁ Κοραῆς εἰς τὸν κληρὸν.

Μόρφωσις τοῦ κληρικοῦ.

Ἀλλὰ διὰ νὰ δυνηθῇ ὁ κληρικὸς νὰ ἀνταποκριθῇ εἰς τὴν ὑψηλὴν κοινωνικὴν ἀποστολήν του, ἀπαιτεῖται νὰ ἔχῃ τὰς ἀπαιτούμενας γνώσεις. «Ὡς εἶναι γελοῖον, παραδείγματος χάριν, νὰ διῆσχυρίζεται τις, ὅτι εἶναι ἰκανὸς νὰ κυβερνήσῃ πλοῖον, ἂν δὲν ἐδιδάχθη παιδιόθεν τὴν ναυτικὴν ἐπιστήμην, τοῦ αὐτοῦ γέλωτος ἄξιος γίνεται καὶ ὅστις,.... χωρὶς νὰ διδαχθῇ τὴν λογικὴν καὶ τὴν ἠθικὴν ἐπιστήμην, ἱερατεύει εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ, καὶ νομίζει ἑαυτὸν ἰκανὸν νὰ διδάσκῃ τὸ Εὐαγγέλιον καὶ νὰ διορθώσῃ τὰ ἥθη τῶν Χριστιανῶν»⁸.

Τὴν παιδείαν θεωρεῖ ὁ Κοραῆς ὡς ἐν ἀπαραίτητον προσὸν διὰ τὸν μέλλοντα νὰ χειροτονηθῇ, ἐξ ἴσου ἀπαραίτητον μὲ τὴν ἀρετὴν. «Χρειάζεται καὶ εἰς τούτην τὴν ἐκλογὴν ὄχι ὀλιγωτέρα προσοχὴ τῆς ἐκλογῆς τῶν κοσμικῶν ἡγουμένων. Πρέπει λοιπὸν νὰ ἐξετάζωνται αὐστηρῶς, πρὶν ἀξιωθῶσι τὸ ἀποστολικὸν ἐπάγγελμα, ἂν ἔχωσι τὰς ἀποστολικὰς ἀρετὰς

6. Ἱερ. συν. Θερεϊαν. Γ' 109.

7. Προλεγ. εἰς Ὀμηρον σελ. 60. Συν. ἱερ. 17—18 καὶ 46. Πρβλ. Συλλογὴ προλεγόμενων Κοραῆ τμήμα α'.

8. Προλεγόμε. εἰς Πολιτ. Ἀριστοτ. Ἑλλ. Βιβλιοθ. 13, ριζ'-ριη', Πρβλ. καὶ Ἐπιστολ. III (Μετὰ θάνατ. Δ') σελ. 844.

καὶ τὴν ἀναγκαίαν ὅλην παιδείαν εἰς τὸν ἐξ ἐπαγγέλματος διδάσκαλον τῆς ἠθικῆς, διὰ τὴν προξενήσωσι τὴν ὁποίαν ἡ Πολιτεία προσμένει ἐξ αὐτῶν ὠφέλειαν καὶ τὴν ἐμπνεύσωσιν εἰς τοὺς πολίτας τὸ χρεωστούμενον εἰς τοιοῦτους διδασκάλους σέβας. Ἄπαιδευτοι καὶ κακόβιοι ἱερεῖς ἀρκοῦν μόνον τὴν ἀνατρέψωσι τὸ κάλλιστα συγκροτημένον πολίτευμα, καθὼς ἐξ ἐναντίας ἡ παιδεία καὶ χρηστὴ διαγωγή τῶν ἱερέων, διορθώουσα τοὺς κατὰ μέρος πολίτας, διορθώνει κατὰ μικρὸν καὶ τὰς κακίας τῆς πολιτείας»⁹. Παιδεία καὶ χρηστὴ διαγωγή τῶν ἱερέων, λοιπόν, ἰδοὺ τὸ στήριγμα τῆς πολιτείας. «Ὁφέλιμον ἦτο», λέγει ἄλλαχοῦ, «τὸ μάθωσιν οἱ... ἱερεῖς, καὶ ἔτι πλέον οἱ χειροτονοῦντες αὐτούς, ὅτι ἐὰν εἰς τοὺς κοσμικοὺς εἶναι ἐλάττωμα ἢ ἀπαιδευσία, εἰς τοὺς ἱερεῖς γίνεται καταισχύνη ἀσυγχώρητος. Εἶναι τι ἄλλο αἰσχροτέρον, παρά τὴν ἐπαγγελώμεθα ὁδηγοὶ τυρλῶν, ὅταν αὐτοὶ δὲν ἔχωμεν ὄρασιν, διδάσκαλοι ἀμαθῶν, ὅταν αὐτοὶ δὲν ἐδιδάχθημεν καὶ ὅσον τὴν καταλαμβάνωμεν τὰ ἱερά τῆς θρησκείας βιβλία καὶ τὴν διακρίνωμεν τὰ βιούτατα τοῦ ἐπαγγέλματος ἡμῶν χρεῖς;»¹⁰ Καὶ ἀνατρέχων εἰς τὸ παρελθὸν ὁ Κοραΐς, σημειοῖ: «Θρησκευτικὴ διδασκαλία δὲν μᾶς ἔλειψε ποτέ· καὶ ἀναγνώσεις ἱερὰς ἐπ' ἐκκλησίας, καὶ κηρύξεις ἀπ' ἄμβωνος ἠκούσαμεν καὶ εἰς ἀκολουθίας μακρὰς καὶ λιτανείας παρεστέκαμεν συχνά. Καὶ ὅμως ὅτι ταῦτα δὲν ἐκαρποφόρησαν εἰς τὰς ψυχὰς μας· σπόρος σπειρόμενος εἰς πέτρας ἐφάνησαν ὅλα... Διὰ τί τοῦτο; διατί τόση ἀκαρπία ἀπὸ τὸν τόσον καρποφόρον τῆς θρησκείας σπόρον; διότι ἐσπείρετο εἰς λαὸν ἀπαιδευτὸν ἀπὸ ἱερατεῖον ἀπαιδευτὸν· διότι εἰς τὰς ἱερὰς συναξεῖς καὶ ἀκολουθίας μὲ μόνον τὰ σώματα ἐγεμίζαμεν τοὺς θρόνους καὶ τὰ στασίδια· ἡ δὲ ψυχὴ τῶν μὲν κοσμικῶν ἠσχολεῖτο, ὡς καὶ πρὶν ἐμβῶσιν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, καθενὸς εἰς τὴν ἀγορὰν καὶ τὸ ἐργαστήριον,

9. Αὐτόθ. ριη'. Πρὸβλ. Δ. Θερεϊανοῦ Ἁδ. Κοραΐς τόμ. Γ' Τεργέστη 1890 σελ. ρλ'-ρλα'.

10. Προλεγ. εἰς Ὅμηρον 32.

τῶν δὲ ἱερέων καθενὸς ἐπαρατήρει τὸ πλήρωμα τοῦ δίσκου, ὡς θερμόμετρον τῆς ἀπαιδέυτου τῶν κοσμικῶν εὐλαβείας»¹¹. Καὶ παραθέτει ἐν συνεχείᾳ τὸ γραφικὸν χωρίον πρὸς ἐπίρρωσιν τῶν ὑπ' αὐτοῦ λεγομένων, προσδίδων οὕτω καὶ γραφικὸν κῦρος εἰς αὐτά: «Οὗτος ὁ λαὸς τοῖς χεῖλεσί με τιμᾶ, ἡ δὲ καρδία αὐτῶν τὸρρω ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ»¹². Ἀπευθυνόμενος δὲ πρὸς τοὺς ἐπισκόπους, παροτρύνει αὐτοὺς νὰ φροντίσωσι διὰ τὴν παιδείαν κλήρου καὶ λαοῦ λέγων: «νομίζετε ὅτι ἀρκοῦν αἱ κατ' ἐκκλησίαν διδασκαί καὶ παραινήσεις εἰς διόρθωσιν τῶν ἡθῶν; Τοῦτο εἶναι πλάνη· τότε μόνον αἱ διδασκαί ἐνεργοῦν, ὅταν γίνωνται ἀπὸ ρήτορα φωτισμένον μὲ μεθοδικὰ μαθήματα.... Ἀλλὰ σεῖς οὔτε ἱεροκήρυκας σοφοὺς ἐφροντίσατ' ἀκόμη νὰ ἔχετε...»¹³. Ἀλλαχοῦ δὲ ὀνομάζει ὁ Κοραῆς τὸν ἀπαιδέυτον ἱερέα «βάνουσον»¹⁴.

Ἄλλ' ὁ Κοραῆς δὲν ἦτο ὁ ἄνθρωπος ὁ χαρακτηρίζων ἀπλῶς μίαν κατάστασιν ἢ ἔστω ὁ δίδων ἀορίστως συμβουλὰς περὶ τοῦ δέοντος γενέσθαι. Ἦτο πρὸς παντὸς πρακτικὸς ἄνθρωπος, κρίνων καὶ ἐπικρίνων πολλάκις, ἀλλ' ὑποβάλλων συγχρόνως καὶ σχέδιον διορθώσεως πρακτικὸν καὶ ἐφαρμόσιμον καὶ μετὰ πειθοῦς ἀγωνιζόμενος διὰ τὴν ἀποδοχὴν του. Οὕτω τῷ 1821, ὀλίγους μῆνας μετὰ τὴν ἑναρξιν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως ἐκθέτει εἰς τὰ προλεγόμενα τῶν Πολιτικῶν τοῦ Ἀριστοτέλους τὸ σχέδιόν του ἀναφορικῶς πρὸς τὴν διοίκησιν τῆς Ἐκκλησίας «τοῦ ἕως τὴν ὥραν ταύτην ἐλευθερωθέντος μέρους τῆς Ἑλλάδος»¹⁵, εἰσηγούμενος οὕτως εἰς ἐννέα ἄρθρα τὸν Καταστατικόν, τρόπον τινά, Χάρτην τῆς Αὐτοκεφάλου, ὡς τὴν ἤθελεν¹⁶, Ἐκκλη-

11. Ἀτακτα 1 μβ'-μγ'.

12. Μάρκ. ζ' 6.

13. Πλουτάρχου βίοι παράλ. μέρος στ' (Ἑλλην. Βιβλιοθ. τόμ. 8 σελ. ι'.

14. Ἀριστοτ. Πολιτ. μ'. ὑποσημ. 2.

15. Πολιτ. Ἀριστοτ. Ἑλλ. Βιβλ. 13, ρκ'.

16. Πρβλ. αὐτόθ. σελ. ρκ', Α' Ἐπιστολ. ΙΙΙ (Μετὰ θάνατ. Δ') σελ. 846.

σίας τῆς Ἑλλάδος. Τὸ σχέδιόν του ἀποσκοπεῖ εἰς τὴν «διόρθωσιν τῶν ἡθῶν ὅλου τοῦ γένους καὶ ἀκολούθως καὶ τῶν ἱερέων μας. «Ἰδού», λέγει, «πῶς μέλλει καὶ πρέπει νὰ κατορθωθῇ τὸ μέγα τοῦτο καλόν¹⁷»: Ἄφοῦ εἰς τὰ δύο πρῶτα ἄρθρα ὁμιλήσῃ περὶ τοῦ αὐτοκεφάλου καὶ περὶ τῆς ἐκλογῆς καὶ τῶν πνευματικῶν προσόντων τοῦ ἐκλεγομένου, περὶ ὧν θὰ εἴπωμεν κατωτέρω, σημειοῖ ὡς τρίτον σημεῖον τοῦ σχεδίου του τὰ ἀφορῶντα εἰς τὴν μόρφωσιν τοῦ κλήρου. «Κανεῖς νὰ μὴ ἐκλέγεται ἂν δὲν γνωρίζῃ καὶ τὴν Ἑλληνικὴν¹⁸ γλῶσσαν. Αὐτὴν μόνην ἀπαιτεῖται διὰ τὴν παροῦσαν κατάστασιν τῆς κοινῆς παιδείας. Τὰ ὀλίγα μας γυμνάσια¹⁹, παρεκτὸς τῆς παρούσης ζάλης καὶ διακοπῆς τῶν μαθημάτων²⁰, οὐδ' ἔφθασαν ἀκόμη εἰς τὴν ποθουμένην τελειότητα, ὥστε νὰ παραδίδωσιν ὅλας τὰς χρειώδεις εἰς τοὺς πολίτας, καὶ ἐξαιρέτως εἰς τοὺς ἱερεῖς, ἐπιστήμας. Ἄνάγκη λοιπὸν εἶναι νὰ ἀρκεσθῶμεν κατὰ τὸ παρὸν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ἀπαραιτήτως ὅμως, διὰ νὰ μὴ φαινώμεθα καὶ εἰς τοῦτο ἀνοητότεροι καὶ ἀπὸ τοὺς ἡλιθίους τυράννους μας. Ἄν αὐτῶν οἱ μάγοι Οὐλεμάδες γνωρίζωσιν ὅλοι, χωρὶς ἐξαίρεσιν, τὴν γλῶσσαν εἰς τὴν ὁποίαν ἐγράφη τὸ ψευδοκοράνιον, δὲν εἶναι γελοῖον (νὰ μὴν εἴπω τί χειρότερον ἄλλο) εἰς ἡμᾶς, νὰ ὑποφέρωμεν διδασκάλους τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου ἀνθρώπους ἀπαιδεύτους τῆς γλώσσης, εἰς τὴν ὁποίαν εἶναι γραμμένον τὸ Εὐαγγέλιον;»²¹

Τὸ νὰ ἀπαιτῆται ὅμως ἀπὸ τοὺς ἐκλεγομένους ἡ γνῶσις τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ μόνον, εἶναι μία προσωρινὴ λύσις, λόγον ἔχουσα μόνον τὴν ἀνωτέρω ἐκτεθεῖσαν κατάστασιν τῶν γυμνασίων. «Ἄλλ' ἀφοῦ εὐτυχῆσωμεν» συνεχίζει, «νὰ καταστήσωμεν εἰς

17. Αὐτόθ. σελ. ρκ'.

18. Ἐννοεῖ τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν.

19. Γυμνάσια ὑπῆρχον κυρίως ἐν ταῖς μεγάλαις πόλεσιν, ὡς ἐν Σμύρνη, Κυδωνίας, Χίῳ καὶ ἀλλαχοῦ, πάντως ὀλίγα τὸν ἀριθμὸν. Πρβλ. Δ. Θερειανοῦ ἐνθ' ἀνωτ. σελ. 4.

20. Ἐνεκα τῆς Ἐπαναστάσεως.

21. Πολιτ. Ἀριστ. ρλα'-ρλβ'.

τὰ γυμνάσιά μας διδασκάλους ικανούς νὰ διδάσκω-
 σιν ὅλας τὰς ἐπιστήμας, τότε δὲν ἀρκεῖ πλέον μόνη
 ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα εἰς τὴν παιδείαν τοῦ μέλλοντος
 νὰ ἱερατεύσῃ. Ὅθεν πρέπει νὰ φανερωθῇ εἰς τὸ
 ἔθνος, ὅτι ἡ ἀπαίτησις τῆς μικρᾶς ταύτης γνώσεως
 περιορίζεται ἀπὸ τοῦ νῦν ἕως δέκα ἔτη. Μετὰ παρέ-
 λευσιν αὐτῶν, ἱερεὺς μὲν δὲν ἐκλέγεται, ἀν σιμὰ τῆς
 Ἑλληνικῆς γλώσσης, δὲν ἐμαθητεύθη εἰς κανέν ἀπὸ
 τὰ γυμνάσιά μας τὴν Ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν, τὴν
 Λογικὴν, καὶ ἐξαιρέτως τὴν ἠθικὴν φιλοσοφίαν.
 ἄρχιερεὺς δὲ παρὰ ταῦτα καὶ τὴν Λατινικὴν καὶ τὴν
 Ἑβραϊκὴν γλῶσσαν, τὴν πρώτην διὰ τοὺς γράψαντας
 Λατινιστὶ πατέρας τῆς Ἐκκλησίας, τὴν δευτέραν
 διὰ τὴν Παλαιὰν γραφὴν, γραμμένην ἐξ ἀρχῆς Ἑ-
 βραϊστί»²².

Ὀλίγους²³ μῆνας βραδύτερον, τῇ 1ῃ Ἰανουαρίου
 1822, συνέρχεται εἰς Ἐπίδαυρον ἡ Ἐθνοσυνέλευσις,
 ψηφίζουσα τὸ «προσωρινὸν πολίτευμα τῆς Ἑλλάδος».
 Καὶ ἀναφέρεται μὲν ἐν τῷ ἐν αὐτῇ καταλόγῳ τῶν
 ὑπουργῶν καὶ ὁ ὑπουργὸς τῆς θρησκείας²⁴, δὲν καθο-
 ρίζει ὅμως ἡ Ἐθνοσυνέλευσις λεπτομερείας περὶ τῶν
 καθηκόντων του. Σχολιάζων ὁ Κοραῆς τὸ πολίτευμα
 τοῦτο, συστέλλει τὸν ἀριθμὸν τῶν ὑπουργῶν ἀπὸ ὀκτώ
 εἰς τρεῖς²⁵ καὶ θέτει τὰ τῆς θρησκείας ὄμοῦ μετὰ τῶν
 τῆς Ἀστυνομίας καὶ Δικαιοσύνης εἰς τὴν δικαιοδο-
 σίαν τοῦ «πλέον ἀξιολόγου λειτουργοῦ²⁶ τῆς Πολι-
 τείας»²⁷, τοῦ «Λειτουργοῦ τῆς Δημοσίου Παιδείας»²⁸.
 Ἴσως ἡ συνυπαγωγή τῶν τῆς θρησκείας, τῆς Ἀστυ-
 νομίας καὶ τῆς Δικαιοσύνης ὑπὸ τὸν αὐτὸν Ὑπουργὸν

22. Πολιτ. Ἀριστ. σελ. ρκα' -ρκβ', πρβλ. καὶ Θερεϊαν.
 ἐνθ' ἄνωτ. σελ. ρλα'-ρλβ'.

23. Περὶ τῶν ὑπολοίπων ἄρθρων Δ-Θ ἰδὲ κατωτέρω ἐν
 οἰκείῳ τόπῳ.

24. § κβ' 7.

25. Σημειώσ. εἰς τὸ προσωρ. Πολιτ. τῆς Ἑλλάδος, ἐκδ.
 Θεμ. Π. Βολίδου, Ἀθῆναι 1933 σελ. 54.

26. Ὑπουργοῦ.

27. ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 56.

28. αὐτόθ.

φανῆ εἰς ἡμᾶς παράδοξος. Ὁ Κοραῆς ὁμῶς δικαιολογεῖ ταύτην σημειῶν ὅτι «καί πλείοτεροι τοῦ κοινοῦ λαοῦ ἀταξίαί προέρχονται ἀπὸ τὴν παντελῆ ἀπαιδευσίαν του», ἡ δὲ θρησκεία «ὀνομάζεται Παιδεία Κυρίου..... ἡγουν διδάσκει ἀκριβῶς ὅ,τι χρεωστεῖ νὰ διδάσκη καὶ ἡ ἀληθινὴ πολιτικὴ, μάθημα χωρὶς τοῦ ὁποίου νὰ συστηθῆ καὶ νὰ διαμείνη ἀνθρώπων εὐτακτος, εὐσεβῆς καὶ εἰρηνικὴ κοινωνία εἶναι τῶν ἀδυνάτων»²⁹. Ἔνεκα τούτου λοιπὸν «τῆς θρησκείας ἡ φροντίς περιέχεται φυσικὰ εἰς τὴν φροντίδα τῆς Δημοσίου Παιδείας»³⁰.

Αὐτὸς λοιπὸν ὁ Λειτουργός, ὁ τῆς Δημοσίου Παιδείας, «ὡς διδασκάλους τῆς κοινῆς Παιδείας, πρέπει νὰ ἐπαγρυπνῆ³¹ καὶ τοὺς ἱερωμένους...»³². Πρέπει νὰ φροντίζη διὰ τὴν μὀρφωσιν τοῦ κλήρου. «Εἶναι τῆς ἐσχάτης ἀτοπίας νὰ ἐπαγγέλλωνται ὀδηγοὶ καὶ διδάσκαλοι τῶν ἄλλων, ὅσοι δὲν προεδιδάχθησαν³³ αὐτοὶ καὶ τὴν λογικὴν καὶ τὴν ἠθικὴν»³⁴. Ὑπὸ τὰς τότε ὁμῶς κρατούσας συνθήκας ἦτο ἀδύνατον νὰ εὐρεθῶσιν ὑποψήφιοι διὰ τὸ ἱερατικὸν ἀξίωμα, διαθέτοντες τοιαῦτα προσόντα μορφώσεως. «Ἐπειδὴ ἡ παρελθούσα μας δουλεία ἐβαρβάρωσε καὶ κοσμικοὺς καὶ ἱερωμένους, ἀνάγκη εἶναι νὰ δοθῆ καιρὸς παιδείας καὶ εἰς αὐτοὺς ὁ χρειαζόμενος, ἕως νὰ πολλαπλασιασθῶσι τὰ γυμνάσια καὶ τῶν γυμνασίων οἱ διδάσκαλοι. Ὁ καιρὸς οὗτος πρέπει νὰ διορισθῆ μὲ νόμον τοῦ Συνεδρίου τῶν ἀντιπροσώπων λέγοντα, παραδείγματος χάριν, ὅτι «ἀπὸ τοῦ ἐξῆς 1830 ἔτους³⁵ ἐπέκεινα ἡ Ἐκκλησία δὲν δέχεται ἱερωμένον

29. αὐτόθ.

30. αὐτόθ.

31. Περὶ τῶν σχέσεων Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας ἰδ. κατωτέρω.

32. ἔνθ' ἄνωτ. σελ. 60.

33. Ἐνταῦθα παραπέμπει ὁ Κ. εἰς τὴν Γραφήν: Πέποιθάς τε σεαυτὸν, ὀδηγὸν εἶναι τυφλῶν... κ.λ.π. Ὁ οὖν διδάσκων ἕτερον, σεαυτὸν οὐ διδάσκεις; Ρωμ. β' 19, 21.

34. ἔνθ' ἄνωτ.

35. Ὁ Κ. ἔγραφε πιθανώτατα τῷ 1822. Τὸ ἔτος 1830 ἀναφέρεται προφανῶς ἐνδεικτικῶς.

Λειτουργὸν κανένα, ὅστις δὲν γνωρίζει ἀκριβῶς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν...»³⁶. Ἐνταῦθα τυγχάνει ἄξιον σημειώσεως, ὅτι ὁ Κοραῆς, ἐν ἔτος πρὶν χαράξῃ τὰς γραμμάς ταύτας, ἦτοι τῷ 1821, ἔθετεν ὡς προσὸν ἀπαραίτητον διὰ τὴν χειροτονίαν τὴν γνῶσιν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, μετὰ δὲ τὴν παρέλευσιν δεκαετίας ἐζήτηι πλείονα προσόντα³⁷, ἐνῶ νῦν ὀρίζει μὲν ὡς προσὸν ἀπαραίτητον τὴν γνῶσιν τῆς Ἑλληνικῆς, οὐδὲν δὲ περὶ καθορισμοῦ καὶ ἄλλων προσόντων εἰς τὸ μέλλον ἀναφέρει. Διὰ δὲ τοὺς ἐπισκόπους ζητεῖ καὶ τώρα τὰ αὐτὰ ὡς καὶ πρότερον³⁸ μορφωτικὰ προσόντα, ἦτοι γνῶσιν τῆς Λατινικῆς «διὰ τοὺς γράψαντας εἰς αὐτὴν δυτικούς Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας» καὶ τῆς Ἑβραϊκῆς «διὰ τὴν γραμμένην εἰς ταύτην τὴν γλῶσσαν καὶ ὄχι πάντοτ' ὀρθὰ μεταφρασμένην ἀπὸ τοὺς Ἑβδομήκοντα Παλαιὰν Γραφήν»³⁹. Πρὸς τὸ παρόν, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ζητῆται ἡ γνῶσις τῆς Ἑβραϊκῆς, ἔνεκα τῆς ἐλλείψεως τῶν ἀπαιτουμένων διδασκάλων. Τὸ προσὸν τοῦτο θὰ ἀπαιτῆται «ἀφοῦ τὰ γυμνάσιά μας πλουτισθῶσιν ἀπὸ διδασκάλους Ἀσιανῶν γλωσσῶν»⁴⁰. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, τῶν ἐπισκόπων «ἡ παιδεία πρέπει νὰ ἦναι ἀνωτέρα καὶ ποικιλωτέρα τῆς παιδείας τῶν ἀπλῶν ἱερέων»⁴¹.

Γενικώτερόν πως ἐκφράζεται ὁ Κοραῆς τῷ 1828 ἐν τοῖς προλεγομένοις τοῦ πρώτου τόμου τῶν «Ἀτάκτων» του, λέγων: «.... Ὅταν ἡ Παιδεία ἀπλωθῇ ἐπὶ πλέον εἰς τὴν Ἑλλάδα, νὰ μὴ χειροτονῆται... εἰς κανὲν ἱερατικὸν ὑπουργῆμα ἱερωμένος ἀπαίδευτος»⁴².

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω σημειωθέντων ἀποσπασμάτων καταδεικνύεται ἡ σπουδαιότης, ἣν ὁ Κοραῆς ἀποδίδει εἰς τὴν μόρφωσιν τοῦ κλήρου.

36. ἐνθ' ἄνωτ.

37. ἰδὲ ἄνωτ.

38. ἰδ. ἄνωτ.

39. ἐνθ' ἄνωτ.

40. αὐτόθ.

41. αὐτόθ. Πρβλ. καὶ Ἐπιστολ. III 846.

42. σελ. νστ'.